

Språkbruksundersökande filosofi

Jag läste Per Segerdahls artikel "Filosofi, vetenskap och språk" FT 1/93 med stort intresse därför att jag själv under många år funderat över liknande frågor. Jag har ägnat åtskilligt med tid och möda åt att undersöka det vetenskapliga språkbruket inom olika vetenskaper och under olika tider.

När jag läste artikeln slog det mig genast att Segerdahls tankar om vetenskapen i hög grad liknar den logiska empirismen. Liksom de logiska empiristerna menar han att den traditionella filosofin till stor del baseras på missförstånd av språket. Han förkastar uppenbart metafysiken som en mängd pseudoproblem. I stället för positivisternas begreppsanalys vill han ha undersökning av språkbruket. Liksom positivisterna har han en instrumentalistisk inställning till vetenskapen. Han är enig med de mer radikala empiristerna i sitt förkastande av realismen. Det finns antagligen skillnader, men dem måste Segerdahl själv klargöra. Det är ingen mening med att jag framför gissningar.

Jag kommer i fortsättningen att kalla undersökandet av språkbruk en "metod". Jag är väl medveten om att jag då använder ordet "metod" på ett sätt som avviker ganska mycket från dess grundbetydelse. (Segerdahl skulle antagligen protestera mot ordet "grundbetydelse" här. Han menar att ord inte har grundbetydelser. Men då framför han en *filosofisk teori*. Denna teori är baserad på vissa filosofiska spekulationer inte på en direkt undersökning av svenskt språkbruk.)

Min kritik av Segerdahls artikel går *inte* ut på att denna metod skulle vara felaktig eller ofruktbar. Jag har ofta använt den själv och nått resultat som i hög grad varit klarläggande. Jag har emellertid faktiskt använt den som en forskningsmetod i den meningen att jag har rätt klara regler för hur den skall användas. Dessa regler är i själva verket i stort sett de traditionella reglerna för texttolkning. Det vore

intressant att veta i vilken mån Segerdahl anser att hermeneutikens tolkningsregler överensstämmer med hans regler för undersökning av språkbruk.

Min kritik går i stället ut på att Segerdahl inte varit *konsekvent* i användandet av metoden. Det centrala innehållet i hans artikel består inte alls av undersökningar av språkbruk utan av en mängd mer eller mindre *spekulativa filosofiska teser*.

Segerdahl är säkert väl medveten om hur svårt det är att bedriva undersökning av språkbruk. (Det är lätt endast om man inte behöver följa några regler alls, men under de förhållandena är allting lätt.) Men han tycks inte vara medveten om hur infernaliskt svårt det faktiskt är. (Wittgenstein var utan tvekan väl medveten om detta. Därför ställer han inte heller upp några filosofiska teser. Han pekar bara på hur vissa ord används i vissa typiska språkliga sammanhang. Han betonar språkbrukets mångsidighet.) I resten av denna artikel skall jag peka på en del svårigheter.

Segerdahl undersöker inte sitt eget språkbruk. Borde han göra det? Definitivt, därför att det är fullt av misstag och förbiseenden. Det första en filosof bör göra är förstås att se till att det egna språket inte innehåller den typ av misstag som man kritiserar. Det borde i dag, efter de logiska empiristernas och Wittgensteins insatser, vara klart att felanvändning av ord kan leda till pseudoproblem. Mindre uppenbart är att felanvändning av språket kan leda till *pseudolösningar av pseudo-problem*, eller till *pseudolösningar av verkliga problem*.

Jag är rädd för att Segerdahl i viss mån ger oss pseudolösningar på pseudoproblem. Orsaken till detta är att han enbart ytligt undersöker språkbruket och i stället (kanske omedvetet) filosoferar, eller snarare spekulerar kring språkbruket.

Låt oss undersöka användningen av uttrycket "undersökning av språkbruket". En sådan undersökning kastar ljus över vad vi egentligen sysslar med. Ordet "språkbruk" används (förstås) på ett flertal sätt. Det är på samma sätt som med ordet "öppna" som Segerdahl undersöker i sin artikel.

Man kan t ex tala om mitt språkbruk, om modernt svenskt språkbruk, om tekniskt språkbruk, juridiskt språkbruk, språkbruket bland ungdomsgången i Stockholm osv. Man kan sålunda tala om en individ, om en hel nation, om vissa etablerade yrkesgrupper eller om lösa, spontana gängbildningar. Alla dessa språkbruk är i sig komplicerade,

de uppstår på olika sätt och förändras enligt mycket olika regler. Det är på olika komplicerade sätt besläktade med varandra. T ex i det juridiska språket finner vi en mängd ord som är hämtade från vardags-språket men som används på ett mera precist sätt. Enligt svenskt juridiskt språkbruk är det t ex fullt korrekt att använda ordet död om en person vars hjärta slår förutsatt att hjärnan upphört att fungera. Men det är knappast korrekt att i vardagslag använda ordet död på detta sätt. Troligen kommer dock ordets avvändning i vardagsspråket att småningom följa det juridiska språkbruket. Det är emellertid uppenbart att dessa båda dödsbegrepp överlappar till mer än 99.9%. I de flesta fall är det korrekt att använda båda begreppen. (Här använder jag ordet "begrepp" därför att det är språkligt helt korrekt och naturligt).

När vi undersöker språkbruk är det viktigt, inte bara att vi har klart för oss vilka slag av språkbruk vi undersöker, utan också på vilka sätt dessa språkbruk är relaterade till varandra. Denna fråga är speciellt viktig när det gäller förhållandet mellan olika vetenskapliga språkbruk och vardagsspråket.

Ordet "undersökning" borde givetvis undersökas på liknande sätt. Det finns en rik familj av betydelser (användningar) av detta ord.

- polisen undersöker bromsarna på en bil
- att undersöka den grammatikaliska strukturen hos en sats
- att undersöka människans härstamning
- undersöka ett begrepp
- att göra en marknadsundersökning osv

Vi använder samma ord "undersökning" fast målsättningarna och reglerna kan vara mycket olika. Vissa slag av undersökningar är lätta att lära, t ex att undersöka bromsarna, andra är ytterst svåra, t ex att undersöka materiens struktur. Ordet undersökning har dock en grundbetydelse. Det är alltid frågan om att försöka ta reda på någonting som man inte vet. Det finns förstås användningar som klart avviker från grundbetydelsen, tex "filosofen ägnade sig åt en djupsinnig undersökning av sin egen navel".

Vi kan följaktligen använda uttrycket "att undersöka språkbruket" på väldigt många olika sätt. I bästa fall kan det av sammanhanget framgå vad vi avser, men det är inte säkert. Det enklaste är att tala om för läsaren vad vi avser att undersöka och hur vi avser att gå till väga. Det här har Segerdahl inte gjort. Detta vore inte så farligt om hans

undersökning vore klar och genomskinlig, men det är den inte vilket jag strax skall visa.

Segerdahl börjar sin uppsats genom att helt anspråkslöst tala om undersökning av språkbruk, men han slutar med ytterst märkliga och kontroversiella ärkemetafysiska läror. Han hävdar att "verkligheten inte är en oberoende, självständig realitet", att vetenskapen inte utforskar "naturens annars fördolda innandöme" och att idén att vetenskapen skulle ge oss en världsbild är ett missförstånd". Hur i all världen kan man komma från en undersökning av olika språkbruk till en metafysiska utsagor om "verklighetens och vetenskapens sanna väsen"?

Det kan man naturligtvis inte. Ett studium av språkbruket är inte ett studium av verkligheten och inte heller av vetenskapen. På sin höjd kan det hjälpa oss att förstå vilka trosuppfattningar och teorier om verkligheten en viss grupp har. (Ett studium av t ex Bibelns språk lär oss mycket om judarnas världsbild).

Om vi enbart håller oss till ett studium av dels vardagsspråket, dels det vetenskapliga språket så framgår det mycket snabbt att de som använder språket tror på realismen, att vetenskapen faktiskt ger en världsbild och att den gör upptäckter av sådant som är dolt för våra ögon. Detta bevisar naturligtvis inte att dessa teorier är riktiga. Det bevisar bara att människorna talar *som om* de vore riktiga.

Hur överbygger Segerdahl gapet mellan språkundersökning och metafysik? Han gör det genom att ställa upp en meningsteori. Enligt denna meningsteori är meningen hos ett ord en familj av konkreta användningar av ordet. Denna teori är synnerligen diffus, men det spelar ingen roll för min kritik. (Såvitt jag förstår är teorin praktiskt taget identisk med Bridgemans operationalistiska meningsteori).

Han antar uppenbarligen att hans språkundersökande metod implicerar denna meningsteori. Något bevis för detta har han inte. I själva verket inser man lätt att en undersökning av språkbruket är konsistent med vilken meningsteori som helst. Man kan förstås undersöka språkbruket utan att ha någon meningsteori alls eller genom att helt enkelt använda ordet mening enligt normalt språkbruk. (Jag föredrar det sista alternativet).

När han diskuterar vetenskapens språkbruk utgår han inte från en undersökning av detta. Han utgår i stället från diffusa underförstådda antaganden om "vetenskapens väsen". Detta innebär en extremt instru-

mentalistisk tolkning. Han gör ett flertal generaliseringar om vetenskapen. Det framgår inte hur han har kommit fram till dessa. Att ens ytligt diskutera dem skulle kräva en lång artikel. I själva verket gäller föstås samma sak för användningen av ordet vetenskap som för de andra ord jag diskuterat ovan.

Som exempel diskuterar Segerdahl ett pseudoproblem från akustikens område. Det problem han diskuterar är utan tvivel ett pseudoproblem, men det är ett konstruerat, inte ett "naturligt förekommande" pseudoproblem. Allvarigare är emellertid att författaren ger en pseudolösning på sitt konstruerade pseudoproblem. Lösningen är uppenbarligen baserad på ett missförstånd av det akustiska språkbruket.

Det verkar som om han skulle ha missförstått användningen av Fourieranalysen. Det verkar sålunda som om Segerdahl skulle ha missförstått det akustiska språkbruket på ett sådant sätt att hans pseudolösning av sitt konstruerade pseudoproblem förefaller rimlig. Den som inte vet vad Fourieranalys är kommer att tro att han står inför djup filosofi när han i själva verket står inför rätt elementära språkliga missförstånd.

Exemplet med det akustiska språkbruket är emellertid utomordentligt intressant och en korrekt filosofisk analys av det kastar mycket ljus över frågan om vetenskapens natur. I Bra Böckers Lexikon läser vi att ljud är de variationer i luftens tryck, överlagrade det statiska lufttrycket, som ger upphov till hörselsensationer. Vidare får vi veta att ljudet är en vågrörelse med en viss frekvens osv.

Den intressanta filosofiska frågan är hur detta språkbruk förhåller sig till det vardagliga talet. Det skulle föra alldeles för långt att här försöka besvara frågan. Situationen är emellertid långt mer komplicerad än vad Segerdahls strängt instrumentalistiska analys ger vid handen. Ordet "våg" spelar en nyckelroll, likaså ordet "uppbyggd". Men dessa ord har flera olika användningar och dessa måste klargöras och relateras till varandra.

Denna uppsats har blivit mycket kritisk. Jag vill därför avsluta med att säga att grundtanken i Segerdahls text, dvs att många filosofiska problem egentligen är skenproblem, orsakade av bristfällig förståelse för det språk man använder givetvis är sund. Alla filosofer borde vara på sin vakt emot dylika misstag.